

Eduskunnan sivistysvaliokunnalle

Viite: Sivistysvaliokunta / torstai 20.2.2020 klo 12 / Asiantuntijakuuleminen

Asia: Lapsiasiavaltuutetun lausunto; KAA 4/2019 vp Lasten ja nuorten syrjäytymiseen johtaviin ongelmiin puuttuminen alakouluissa

*Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoi-
keussopimus. Lapsiasiavaltuutettu arvioi kansalaisaloitetta lapsen oikeuksien yleissopimuksen näkökul-
masta.*

Kansalaisaloite

Kansalaisaloitteessa esitetään saatettavaksi voimaan laki, jonka mukaan jokaisessa alakoulussa tulisi olla terapeuttisia valmiuksia omaava aikuinen, joka kykenisi eheyttävään ja parantavaan lastensuojelutyöhön. Hänen tehtävänään olisi ohjauksellaan ehkäistä koulukiusaamista ja muita turvattomuutta aiheuttavia teki-
jöitä koulussa sekä parantaa oppimisympäristöä. Olemalla läsnä päivittäin kyseinen aikuinen voisi kuulla
oppilaita ja puuttua ongelmiin heti. Kansalaisaloitteessa viitataan Keravalla tehtyyn kokeiluun, jonka tulok-
set olivat hyvät.

Kansalaisaloitteen mukaan oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaiset palvelut eivät ole oppilaiden saavutet-
tavissa. Lain säätäminen vähentäisi koulukiusaamista sekä lasten ja nuorten mielenterveysongelmia.

Lapsiasiavaltuutetun lausunto

Lapsiasiavaltuutettu pitää yhtenä suurimpana ongelmana palvelujärjestelmässämme sitä, ettei lasten ja
nuorten mielenterveyspalveluja ole saatavissa riittävästi. Lapsiasiavaltuutettu jakaa myös huolen koulukiu-
saamisesta ja sen seurauksista. Kouluikäisten toisiinsa kohdistaman kiusaamisen kohdalla on myös huomi-
oitava, että sitä esiintyy yhä enemmän sosiaalisessa mediassa.

Sen sijaan mielenterveysongelmat, syrjäytyminen ja kiusaaminen eivät välttämättä ole keskenään yhteydessä. Nuorten syrjäytymisen juuret ovat monisyiset, samoin kuin mahdolliset keinot sen ehkäisemiseksi. Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat lapset, joiden mahdollisuudet saada tukea vanhemmiltaan ovat lähtökohtaisesti muita lapsia heikommät. Kansainvälisissä tutkimuksissa ja suomalaisissa rekisteritutkimuksissa koulutustason, toimeentulovaikeuksien ja mielenterveysongelmien on todettu siirtyvän seuraavaan sukupolveen. Suomessa tehtyjen tutkimusten mukaan yksi suurimpia riskejä lapsen psyykkiselle sairastumiselle ja sosiaaliselle syrjäytymiselle on vanhempien psyykinen sairaus.¹

Peruskouluikäisten lasten ja nuorten päihteiden käytöllä ja mielenterveyden ongelmilla vuorostaan on yhteys koulussa esiintyvien käyttäytymisen ongelmien kanssa, kuten luvattomat poissaolot ja sairauspoissaolot sekä levottomuus². Koulu on siten avainasemassa havaitsemaan lapsen ja nuoren ongelmia ja puuttumaan niihin ajoissa.

Kouluterveyskyselyn mukaan syrjivää kiusaamista on kokenut 45 prosenttia ulkomaalaistaustaisista, ulkomailla syntyneistä, 46 prosenttia kodin ulkopuolelle sijoitetuista ja 53 prosenttia toimintarajoitteisista 8. ja 9. luokkalaisista, ja peräti 61 prosenttia toisella asteella opiskelevista sateenkaarinuorista. Kaikista 8. ja 9. luokkalaisista lapsista peräti kuusi prosenttia kertoo edelleen tulevansa kiusatuksi viikoittain. Korkeimmillaan tämä osuus oli kahdeksan prosenttia (vuosina 2008 – 2009). Vaikka osuus on pienentynyt, lasku on kymmenen vuoden aikana ollut hidasta. Neljännen ja viidennen luokan oppilaista seitsemän prosenttia kertoo tulevansa koulukiusatuksi viikoittain. Mieliälän liittyviä ongelmia on 16 prosentilla 4.-5. luokan oppilailta.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59-60/1991) velvoittaa sopimusvaltioita ryhtymään toimenpiteisiin lasten suojelemiseksi kaikilta väkivallan muodoilta. Sopimus velvoittaa myös takaamaan lapselle henkiinjäämisen ja kehittymisen edellytykset mahdollisimman täysimääräisesti. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen täytäntöönpanoa valvova lapsen oikeuksien komitea on huomauttanut Suomea lasten mielenterveysongelmien lisääntymisestä sekä palveluiden saatavuudesta ja kehottanut valtiota takaaman kaikille lapsille pääsyn tutkimuksiin ja hoitoon tarvittaessa. Komitea on erityisesti kehottanut valtiota vahvistamaan mielenterveyteen liittyviä palveluita kouluissa. Tässä on koulun oppilashuollolla tärkeä rooli.

Perusopetuslain 29 § 1 momentin mukaan kaikilla oppilailta on oikeus turvalliseen oppimisympäristöön. Pykälän 4 momentin mukaan kouluissa on oltava järjestyssäännöt tai -määräykset mm. koulun turvallisuuden edistämiseksi.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) tarkoitus on edistää oppilaiden ja opiskelijoiden hyvinvointia sekä opiskeluympäristön turvallisuutta. Opiskeluhuollon palveluita ovat psykologi- ja kuraattoripalvelut sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelut, joihin kuuluvat lääkärin ja terveydenhoitajan palvelut. Lain 15 §:n mukaan opiskelijalle on järjestettävä mahdollisuus keskustella henkilökohtaisesti opiskeluhuollon psykologin tai kuraattorin kanssa viimeistään seitsemäntenä oppilaitoksen työpäivänä sen jälkeen, kun opiskelija on tätä pyytänyt. Kiireellisessä tapauksessa mahdollisuus keskusteluun on järjestettävä samana tai seuraavana työpäivänä. Sen sijaan laissa ei säädetä siitä, kuinka paljon oppilaita yhdellä työntekijällä voi olla vastuullaan.

THL:n tekemistä selvityksistä ilmenee, että oppilaiden terveystarkastuksiin käytetty aika vaihtelee suuresti koulujen ja kuntien välillä³. Tuen järjestämistä ja yhteistyötä kouluterveydenhuollossa koskeneen

¹ Ristikari ym. (2018). *Suomi lasten kasvu ympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä*. THL ja Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

² Halme ym. *Lasten ja nuorten hyvinvointi 2017*. Kouluterveyskyselyn tuloksia. THL, työpapereita 15/2018.

³ *Kouluterveydenhuollon terveystarkastukset – sisällöt yksilöllisiä, järjestämistavat vaihtelevat*. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 26/2019.

selvityksen⁴ mukaan 93 prosenttia terveydenhoitajista ja 85 prosenttia lääkäreistä koki toimintamahdollisuutensa hyväksi tai kohtalaiseksi tarjota tukea oppilaiden masentuneisuuteen liittyen. Oppilaiden ahdistuneisuuteen liittyen 92 prosenttia terveydenhoitajista ja 81 prosenttia lääkäreistä koki toimintamahdollisuudet hyväksi tai kohtalaisiksi. Kouluterveydenhuollon henkilöstön vastuulla olevien oppilaiden määrä vaihteli alle 300:n ja yli 900:n välillä.

Myös koulukuraattorien ja -psykologien työn edellytyksiä on selvitetty⁵. Niissä on suurta vaihtelua. Koulukuraattoreita koskevasta selvityksestä ilmenee, ettei heillä ole mahdollisuutta käyttää työaikaansa yhteisölliseen oppilashuoltoon, vaan enimmäkseen aika menee yksittäisten oppilaiden tapaamiseen. Vain 11 prosentilla kuraattoreista ja kahdeksalla prosentilla psykologeista oli vastuullaan vain yksi peruskoulu (1.-9. luokka). Yksittäisellä kuraattorilla ja psykologilla oli vastuullaan perusopetuksen oppilaita vajaasta 700:sta lähes 2000:een.

Kouluterveyskyselyssä on selvitetty, kuinka moni 4.-5. luokan oppilas on käyttänyt oppilashuollon palveluita. Tutkimuksen mukaan 13 prosenttia oppilaista on käynyt lukuvuoden aikana koulukuraattorin vastaanotolla. Oppilaista viisi prosenttia on käynyt koulupsykologilla. Kouluterveydenhoitajalla vähintään kaksi kertaa lukuvuoden aikana on käynyt 45 prosenttia 4.-5. luokan oppilaista. Terveystarkastus toteutuu laadukkaasti 52 prosentilla oppilaista. Oppilaista 52 prosenttia kertoo, että koulussa on mahdollisuus keskustella mieltä painavista asioista aikuisen kanssa.⁶

Monet lapset ja nuoret kokevat, että terveydenhoitajalla on niin kiire, ettei hänen kanssaan voi jutella kaikista asioista. Lapsiasiavaltuutettu tapasi vuonna 2017 päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien vanhempien lapsia, jotka kertoivat, että koulussa aikuisten kiire estää tuen saamisen. Aina kouluterveydenhoitajan vastaanotolle ei edes pääse, jos tulee akuuttia asiaa.

On selvää, ettei henkilökunnalla ole riittävästi mahdollisuuksia toimia oppilaiden parissa ennaltaehkäisevästi ja ajoissa tukien psykososiaalisen tuen tarpeissa, mikäli oppilaita liikaa. On tarpeen, että henkilökunnalla on taitoa tunnistaa ja auttaa oppilaita myös mielenterveyteen liittyvissä ongelmissa, kuten kansalaisaloitteessa todetaan.

Koulujen valmiudet ehkäistä kiusaamista ja edistää oppilaiden tuen saantia paranevat, jos hallitusohjelman kirjaus oppilas- ja opiskelijahuollon palvelujen parantamisesta toteutuu. Tätä tukisi vahvasti, jos mitoitusista säädettäisiin sitovasti. Tulevaisuuden terveyskeskus -ohjelma sisältää useita toimenpiteitä mielenterveysinterventtioiden⁷ viemiseksi kouluihin sekä sote-keskusten ja oppilaitosten välisen yhteistyön tiivistämiseen. Uudessa kansallisessa mielenterveysstrategiassa⁸ on myös toimenpiteitä lasten ja nuorten mielenterveyden parantamiseksi.

⁴ Tuen järjestäminen ja yhteistyö kouluterveydenhuollossa – työn edellytyksissä kehitettävää. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 27/2019.

⁵ Koulukuraattoripalvelujen yhdenvertaisuudessa on kehittämistarpeita – tuloksia perusopetuksen opiskeluhoollon seurannasta 2018. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 4/2019 ja Koulupsykologipalvelujen yhdenvertaisuudessa on kehittämistarpeita: Tuloksia perusopetuksen opiskeluhoollon seurannasta 2018. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 5/2019.

⁶ Kouluterveyskyselyn tulokset 2019. Saatavilla Sotkanetissä osoitteessa sotkanet.fi.

⁷ Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus 2020-2022. Ohjelma ja hankeopas. <https://soteuudistus.fi/documents/16650278/20529791/Tulevaisuudensote-hakuopas.pdf/3ef1557c-feab-845b-799f-092e123fd67f/Tulevaisuuden-sote-hakuopas.pdf>

⁸ Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030. STM:n julkaisuja 6/2020. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162053>.

Lapsiasiavaltuutettu toteaa, että ensisijaista olisi parantaa jo olemassa olevien palvelujen saatavuutta kuin perustaa uusi toimija. On huolehdittava, etteivät parannukset jää ehdotusten tasolle, vaan palvelut ovat tosiasiallisesti ja oikea-aikaisesti saatavilla lasten ja nuorten arjessa.

Jyväskylässä 19.2.2020

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Jaana Tervo
Lakimies

Terhi Tuukkanen
Erikoistutkija